

МӘДЕНИ МҰРА
ғылыми журнал

КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ
научный журнал

CULTURAL HERITAGE
science journal

ISSN: 2708-3365

№ 3 (98)

Астана
2022

Редакциялық алқа:

А. Мұхамедиұлы,	өнертану докторы, профессор (алқа төрағасы)
Асанканов А.А.,	тарих ғылымдарының докторы, ҚР ҰҒА корреспондент мүшесі (Қырғызстан)
Әбдуақап Қара,	тарих ғылымдарының докторы, профессор (Түркия)
Бороффка Н.,	археология докторы, профессор (Германия)
Бейсенов А.З.,	тарих ғылымдарының кандидаты (Қазақстан)
Ибадуллаева З.Ө.,	тарих ғылымдарының кандидаты, доцент (Қазақстан)
Ибраева А.Г.,	тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР Ұлттық Жаратылыстану ғылымдары академиясының академигі (Қазақстан)
Қасенәлі А.Е.,	PhD докторы (Қазақстан)
Купаева А.Қ.,	PhD докторы (Қазақстан)
Қартаева Т.Е.,	тарих ғылымдарының кандидаты (Қазақстан)
Малдыбаева Р.К.,	өнертану кандидаты (Қазақстан)
Мұқтар Ә.Қ.,	тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан)
Нұразхан А.Ш.,	педагогика ғылымдарының кандидаты, ҚР Көркемөнер академиясының академигі (Қазақстан)
Оңғар А.,	тарих ғылымдарының кандидаты (Қазақстан)
Самашев З.С.,	тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан)
Төлеубаев Ә.Т.,	тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан)
Смағұлов О.С.,	ҚР ҰҒА академигі, тарих ғылымдарының докторы (Қазақстан)
Таймағамбетов Ж.Қ.,	ҚР ҰҒА академигі, тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан)
Үмітқалиев Ұ.Ұ.,	тарих ғылымдарының кандидаты (Қазақстан)
Шамильоглу Ю.,	Висконсин университетінің профессоры (АҚШ)

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ

CONTENTS

Әдет-ғұрыптар, салт-дәстүрлер / Обычаи, традиции

Артықбаев Ж.О. Шырақшы – мәңгілік құндылықтар сақшысы	4
Қатран Д. Мәні мен сыры ерек, ұмыт болған әдет-ғұрыптар жөнінде	13
Тойшанұлы А. «Диуанабәйт» – салт өлеңінің ескі үлгісі	21
Усманова Ә.Р. Тулпары Терисаккана	27
Егізбаева М.Қ. XIX-XX ғ. басындағы Шығыс Қазақстандағы дәстүрлі аңшылық	38

Орындаушылық өнер / Исполнительное искусство

Шегебаев П. Об единстве личностных качеств народного музыканта и стилизованных свойств его музыки (на примере Курмангазы)	46
Базарбаева Н.С., Өтеғалиева С.Ы. Дина Нұрпейісова және басқа домбырашылардың интерпретациясындағы алдыңғы буын өкілдерінің күйлері (Құрманғазының «Қайран шешем», Дәулеткерейдің «Көркем ханым» күйлерінің мысалында)	52
Бердібай А.Р., Әбиділда М.Б. Жыршы Д. Жолымбетов орындауындағы Сыр бойы эпикалық мақамдарының музыкалық-стильдік ерекшеліктері («Асау барак» жырының бірінші мақамы мысалында)	61
Қазтуғанова А.Ж. Күй өнеріндегі орындаушылық нұсқалар: теориялық және тәжірибелік тұрғыдан игеру	75
Жаманбалинов Е.Е. Шығыс Қазақстан домбыра дәстүріндегі «Ақсақ қаз» күйлерінің ерекшеліктері	90
Сабирова А.С., Басығара Е.Б. Воспитательная роль песенного наследия Абая в исследовании Г. Чумбаловой	100

Дәстүрлі қолөнермен байланысты білім мен дағдылар / Знания и навыки, связанные с традиционным ремеслом

Шайгозова Ж.Н., Музафаров Р.Р. Языки казахской культуры: топонимы как код и отражение картины мира (на примере числительных, цветовых и зоонимных обозначений)	107
Бутеев Б.О. Казахские и хонгорские названия сортов кожи и шкур: историческая ретроспектива	118

Тарих. Тұлға / История. Личность

Бекенова М.С. Абай Кунанбайұлы и современное казахстанское общество	127
Омарова А.К. А.В. Затаевич: штрихи к «портрету»	133
Жәкішева З.С. Рухани және заттық мәдениеттің байланысы	147

Customs, rituals

Artykbaev Zh.O. Shyrakshy – on guard of eternal values	4
Qatran D. Forgotten custom: meaning and features ..	13
Toishanuly A. «Diuanabait» is an ancient type of ritual song	21
Usmanova E.R. Tulpars of Terisakkan	27
Yegizbayeva M.K. Traditional hunting in East Kazakhstan of the XIX-early XX centuries	38

Performing arts

Shegebaev P. On the unity of the personal qualities of a folk musician and the stylistic properties of his music (on the example of Kurmangazy)	46
Bazarbaeva N.S., Otegaliyeva S.Y. Kuis of the representatives of the previous generation in the interpretation of Dina Nurpeisova and other dombrists (on the example of Kurmangazy «Kayran sheshem», Dauletkery «Korkem khanyam»)	52

Berdibay A.R., Abidilda M. Musical and style features of the performance of the epic tradition of Syrdariya zhyrshy by D. Zholymbetov (on the example of the first maqam of the epic «Asaubarak»)	61

Kaztuganova A.Zh. Performing variants in the art of kuy: theoretical and practical development	75

Zhamanbalinov E. Peculiarities of kyuy «Aksak kaz» in the dombra tradition Eastern Kazakhstan	90
Sabirova A.S., Basygara E.B. The educational role of Abai's song heritage in G. Chumbalova's research	100

Knowledge and skills related to traditional craft

Shaigozova Zh., Muzafarov R. Languages of kazakh culture: toponyms as a code and reflection of the world picture (on the example of numerals, colour and zoonyms)	107
Buteyev B.O. Kazakh and khongor names of leather and skin grades: a historical retrospective	118

History. Personality

Bekenova M.S. Abay Kunanbayuly and modern kazakhstan society	127
Omarova A.K. A.V. Zataevich: touches to the «portrait»	133
Jakisheva Z.S. Interrelation of material and non-material culture	147

Жәкішева З.С.
Алматы қ., Қазақстан
e-mail: zabira.zhakisheva@gmail.com

РУХАНИ ЖӘНЕ ЗАТТЫҚ МӘДЕНИЕТТІҢ БАЙЛАНЫСЫ

Еңбекте қазақ дүниетанымында ерекше орын алатын – *рухани және заттық* мәдениеттің бір-бірімен байланысы қарастырылады. Қазақ даласының әр өңірінен анықталып, табылып жатқан рухани және заттық мәдениет нұсқаларының халық тұрмыс-тіршілігі мен тарихының барлық жақтарына қатыстылығы көрсетіледі.

Түйін сөздер: *Рухани және заттық мәдениет нұсқалары, өлең-жырлар, мүсін-терракоттар, ескерткіштер, музыкалық аспаптар.*

Кіріспе

Қазақ дүниетанымында мәдениеттің – *рухани және заттық* мәдениет деген негізгі екі түрі қалыптасқаны белгілі. *Рухани мәдениет* – әуез бен сөзге құралған мәдениет. Бұған – ғасырлап қалыптасқан өлең-жырлар, терме-дастандар, айтыс өнері, ән-күйлер, би музыкасы, халықтық және бақсылық сарындар, салт-дәстүр ұстанымдары жатады. *Рухани мәдениеттегі* әуез бен сөз өнері заттық мәдениетке жататын музыкалық аспаптардың қатысуымен орындалады.

Ал *заттық мәдениет* – тұрмыстық қолөнерге құралған мәдениет. Бұған – халқымыздың өмір сүру қам-қаракетінде пайда болған сан алуан қолөнер бұйымдары, ескерткіштер, ою-өрнек, сурет салу, жазу-сызу өнері, музыкалық аспаптар, т.б. жатады. Демек, екі мәдениет те адамның ой-қиялынан туындайтын бір-бірімен тығыз байланысты мәдениеттер.

Осындағы *рухани мәдениет* деген сөз тілдік қорымызда бар және нақты түсінігін бере алады. Десек те, кеңестік кезеңнен бастап ғылыми айналыста және төл тілімізде «заттық емес мәдениет» деп, ал орыс тілінде «нематериальная культура» деп таңбаланды.

Бұл мақалада осы екі мәдениеттің бір-бірімен тығыз байланысы қарастырылады.

Негізгі бөлім. Рухани мәдениет

Рухани мәдениет пен *заттық мәдениет* бір-бірінен ажырамайтын егіз ұғым. Бұл ұғым әсіресе, халқымыздың дәстүрлі музыкалық аспаптар жүйесімен тығыз байланысты болып келеді. Мәселен, заттық мәдениеттегі адам қолымен жасалатын қайсыбір музыкалық аспаптың жеке өзін алатын болсақ, ол сол күйінде тұрғанда – жансыз зат. Ал онымен күй ойнап, ән салып, әуездік шығармаларды орындайтын болсақ ол аспап жанды дүниеге айналады. Демек, заттық мәдениетке жататын сан алуан музыкалық аспаптар – адамдардың сезім байлығы мен рухын көтеріп, көңіл-күй сыйлай алатын рухани күшке ие.

Музыка мен сөзге құралған *рухани мәдениет* – әр халықта әртүрлі деңгейде, әртүрлі жағдайда, бірінде ерте, енді бірінде кештеу қалыптасты. Бір халықта айтыс пен терме өнері, жыр-дастандар, сөз өнері жоғары деңгейде қалыптасса, ал қайсыбір халықтарда сөз өнерінен гөрі ән-күй, би, музыка, ғұрыптық салт-дәстүр жақсы дамыды. Рухани және заттық мәдениетке бірдей қатысты әрі

байланысты болып келетін мұралар көп. Соның бірі – халқымыздың сан ғасырлап қалыптасқан *дәстүрлі музыкалық аспаптары*. Рухани мәдениеттегі халықтық ән-күй мен сарындар, классикалық және би музыкалары, айтыс пен терме, өлең-жырлар, сөз өнері, т.б. музыкалық аспаптармен қолданысқа түскенде ғана толыққанды мәнге ие болады. Сондықтан бұл екі мәдениет бір-бірін толықтырушы күшке ие.

Ұлы Даламыздың айбыны болған халық батырлары, ақын-жыраулары, мен әнші-күйшілері рухани-мәдени саламыздағы поэтикалық фольклордың небір шұрайлы нұсқаларын өмірге әкелді. Ауыздан-ауызға тарап, жазба түрде хатқа басылып, тасқа таңбаланған *тарихи, батырлық, жаугершілік, тұрмыстық, махаббат және діни-гұрыптық* өлең-жырлар мен музыкалық шығармалар рухани мәдениеттің терең тарихын қалыптастырды.

Мәселен, заттық және рухани аталатын осы екі мәдениеттің музыкалық аспаптармен байланысын алатын болсақ, қазақтың *домбыра, қобыз, сыбызғы, адырна, керней, сырнай, шаңқобыз, шіңкілдек, жетіген*, т.б. қатарлы дәстүрлі музыкалық аспаптарына арналған сан алуан поэтикалық фольклор нұсқалары туындады. Арғы-бергі уақыттарда өмір сүрген ұлы жыраулар мен ақындардың қалдырған жыр жолдары арқылы рухани мәдениеттің өткен шежіресін, терең тарихын, ұлттық мәдениеттегі орнын зерделеп білеміз.

Халқымыздың рухани мәдени байлығы ескілікті өлең-жырларда, тарихи эпостарда, көне дастандар мен ән мәтіндерінде таңбаланған. Сөз өнері арқылы музыкалық аспаптарға байланысты болып келетін өлең-жырлар Қорқыт бабадан бастап, бүгінгі Маралтай ақынға дейінгі аралықта жетіп-артылады. Бұл – басқа халықтарда өте сирек кездесетін құбылыс.

Төменде *рухани және заттық* мәдениетке бірдей қатысты болып келетін музыкалық аспаптарға байланысты туындаған өлеңдер мен жыр шумақтарының біразын оқып көрейік!

«...Түріктің кім кеміткен музыкасын,
Фараби тоғыз ішекті *домбырасын*.
Шерткенде тоқсан тоғыз түрлендіріп,
Жұбанып кім тыймаған көздің жасын?!...»
(М. Жұмабаев).

«...*Домбырам* жүрегіммен үндес едің,
Сенімен сырласымдай тілдесемін.
Бабамнан қалған мұра сен болмасаң,
Өнердің не екенін білмес едім...»
(М. Мақатаев).

«...Түріктен өрбіген елді оғыз дейді,
Тартатын күй аспабын *қобыз* дейді.
Қазақ, ноғай, башқұрт пен қарақалпақ,
Төртеуін шежірешілер оғыз дейді...»
(Қожаберген жырау).

«...Пұшайман халім өртеді мені,
Қылқобыз кеудем шертеді нені?
Жал бітті... кенет жотама менің,
Оқиғадағыдай ертегідегі...»
(М. Райымбекұлы).

«...Сұңқылдаған көмей,
Сыбызғының үніндей.
Ескектеген толқыны,
«Боз айғырдың» күйіндей...»
(Ж. Аймауытов).

Бақытым боп сырғиды,
Бала мінез бұлақтар.
Сырласым боп мүлгиді,
Сыбызғы үнді құрақтар...» (А. Ыбыраев).

«...Сары ырғай садаққа,
Терісінен бұғының
Адырнаны таққаны.
Алмас қылыш асынып,
Еменге найза саптады...» (Д. Бабатайұлы).

«...Дегенде жезді *керней*, жезді *керней*,
Той-мереке қызбайды ақын келмей.
Бұл дүние о дүниеден жаман болса,
Қожа-молда неғып жүр бара бермей...»
(Қ. Байболов).

«...*Сырнайын* ақын Нартай қолына алсын,
Жаңғыртып аспан астын әнге салсын.
Құбылтып, құйқылжытып шырқағанда,
Шарықтап түстік жерге даусым барсын ...»
(Н. Бекежанов).

«...*Жетігеннің* құлақ күйі күрделі,
Ағытылған шанағынан жыр легі.
Ұрпағына өнер ізін қалдырған,
Әуенінде бабалардың түр демі...»
(А. Түгелбаев).

«...*Шаңқобыздың* үнінен,
Өз үнімді естідім.
Естідім де түнімен,
Қырға қарай көшті үнім...» (Н. Оразалин).

«...Таңдантип, тапқырлықтан
сыршыл көпті,
Ел – Ана ұрпақ өсіп жүрсін депті.
Өренін шеберлікке баулығандар,
Жасапты балаға арнап *шіңкілдекті*...»
(А. Жұмақанұлы).

«...Түндігін ақ отаудың желпіндірген,
Өнерлі сыр пернесін еркін білген.
Шерткенде бұл *шертерді* ширықтырып,
Сезімді қоңыр үні серпілдірген...»
(А. Түгелтегі).

Осылайша, музыкалық аспаптарға өлең-жырмен өрнектеліп шығарылған жүздеген өлең шумақтарын бір мақаланың ауқымына сиғызу мүмкін емес. Әр аспапқа арналып туындағын поэтикалық фольклордың осы секілді нұсқалары *рухани* және *заттық* мәдениеттің өзара үндестігі мен байланысын нақты көрсете алса керек.

Заттық мәдениет

Ұлы Дала өңірінен анықталып, табылып жатқан *заттық мәдениеттің* небір нұсқаларының халық тұрмыс-тіршілігі мен тарихының барлық жақтарына қатыстылығы барынша айқындала түсуде. «*Күллі тәрбиенің кілті – от басы, ошақ қасы*» деп ата-бабаларымыз дәл көрсеткендей, айналадағы табиғат пен жаратылыс сырларына мән бере білген адамдар өз ой-танымын, түсінігін, тұрмыс-қарекетін және өз заманасына тән құбылыстарды үңгір қабырғаларына, құлпытастарға, балбал тастар мен жартас беттеріне қырнап, қашап түсіре білген. Солардың ішінде жабайы тау ешкілері, қабандар, түйе, жылқы секілді түз тағылары, үй жануарлары, қару-жарақтар, ыдыс-аяқ, адам сұлбаларымен қоса *музыкалық аспаптар* да қырнап-қашап түсірілген ескерткіш-петроглифтер еліміздің әр өңірінен кездеседі.

Еліміздің рухани және заттық мәдениетінің әртүрлі нұсқалары көрініс табатын бейнелеу өнері тарихына да зер салу аса маңызды. Ән салып, би қимылдарын жасап, түрлі музыкалық

аспаптарда ойнап отырған адамдардың балбал тастарға, тас мүсін-терракоттарға, көне ескерткіштерге түсірілген бейнелері қазақтың Ұлы Даласының қираған көне қалалары мен жұтылған тарихында да мол болғаны даусыз.

Өткен XX ғасырда рухани және заттық мәдениеттің бір-бірімен тығыз байланыстылығы тереңдете қарастырылмады. Соның салдарынан жылдар бойы қазақ даласының әр өңірінен табылып, анықталып жатқан рухани және заттық мәдениеттің сандаған үлгі-нұсқалары ұстағанның қолында, тістегеннің аузында кетті. Себебі, кеңес одағы кезеңінде ұлт мәдениеті тарихына қатысты істердің бәрі ресейлік ғалымдардың құзырында шешіліп жатты. Сондықтан да белгілі этнограф-ғалым Ө. Жәнібековтің: «...*Әттең, бізде әуездік археологиямен айналысатын этнолог мамандар болғанда көптеген жаңалықтардың бетін ашуға болатын еді*», - деп жазған сөзі бүгінгі күні де маңызын жойған жоқ (Жәнібеков, 1992: 183). Бұдан рухани және заттық мәдениеттің бір-бірімен тығыз байланысын тереңдете зерттеуде кенже қалып отырғанымыз айқындала түседі. Мәселен, рухани және заттық мәдениетке бірдей жататын мұралардың бірі – «*Домбыралы сақтар*» – (З.Ж.) аталатын тас мүсін-терракоттар болып табылады (Сур. 1, 2).

XX ғасырдың 1940-жылдарында кеңес ғалымы С.П. Толстовтың басқаруында жабдықталған экспедиция қолдарына домбыра ұстаған күйінде қашалған бірнеше тас мүсіндерді анықтады. Ресей Ғылым Академиясына қарасты Этнография институтының Хорезм археология экспедициясы қорында сақталған бұл ескерткіштер Орта Азия мен Қазақстан аймағындағы «Базар қала» көне қаласынан табылды. Тас мүсін-терракоттар мойыннан, иықтан, кеуде тұстан шабылған. Осындағы мүсін-терракоттың біріне аса мән берген ғалым Р.А. Садоков: «...*Музыканттың басында шошақ төбелі тымақ. Аспаптың мойыны қысқа, басы артқа қарай қайырылған. Аспап барлық нұсқасымен екі ішекті қазақ домбырасын бейнелейді*...», деп сипаттаған (Садоков, 1970: 82-83). (Сур. 3).

Осы сипаттамадағы домбыралы сақтардың шошақ төбелі тымақ киген күйінде тасқа қашалу сыры: «... *Б.з.д. VII-IV ғасырларда Орта Азия өңірін сақ тайпалары мекен еткен. «Шошақ тымақты» сақтар орналасқан жердің орталығы – Іле алқабы мен Жетісу өңірі болған*...», - деп

Сур. 1, 2. Домбырашы тас мүсін терракоттар.

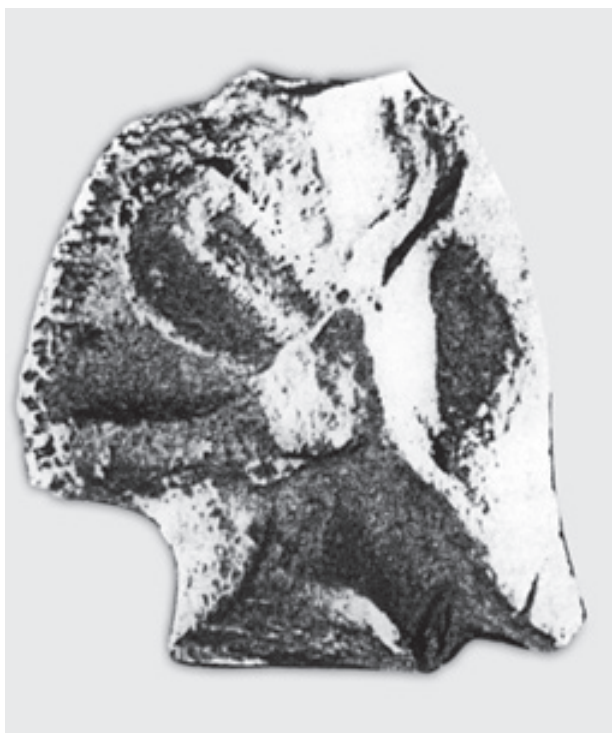

Fig. 1, 2. Dombrist stone terracotta sculpture.

Сур. 3. Домбыралы сақ жырауы.

Fig. 3. Saki zhyrau with dombra.

Сур. 4. Бақсы тас.

Fig. 4. Baksy tas.

көрсетіледі жазбаларда (Қазақстан тарихы, 1994: 201).

Бұдан қазақтардың ата-тегі саналатын сақ тайпаларының дамыған мәдениеті, оның ішінде, әлбетте, *заттық* мәдениетке жататын – қос ішекті аспабы, сондай-ақ, *рухани* мәдениетке жататын – күйшілік, жыраулық, әншілік, ақындық өнердің жоғары дәрежеде болғаны аңғарылады. Мұның өзі қазақ дүниетанымындағы рухани және заттық мәдениеттің бір-бірінен ажырамас сипатын көрсетеді.

Заттық мәдениеттің маңызды бір саласы болып табылатын – литофония ғылымы қазақ ұғымында «*Тастағы музыкалық аспаптар туралы ғылым*» мағынасын берсе, орыс тілінде «*Наука о музыкальных инструментах в камне*» деген мағынаға ие. Бұл салаға қатысты көне замандық ескерткіштер туралы мәліметтер Ә. Марғұлан, З. Самашев, К. Ақышев, Ұ. Үмітқалиев, т.б. қатарлы отандық ғалымдардың еңбектерінде кездеседі. Мәселен, Жезқазған өңірі «Ұлытау» ауданы, «Жаңабыл» өзені бойындағы «Төртқара» қыстауы маңынан академик Ә. Марғұлан анықтаған б.з. VI-VIII ғғ. жататын «Бақсы тас» мүсінінің бір жақ бетіне *қоңырау* мен *қылқобыз* аспаптары қырнап түсірілген (Марғұлан, 1966). 1981 жылдан бері Алматыдағы Халықтық музыка аспаптары музейінің қорында сақталып отырған гранит ескерткіштің биіктігі – 88 см., ені – 42 см. болып келеді (Халық музыка аспаптары., Инв. № 301). (Сур. 4).

Еліміздің Арал, Хорезм (ежелгі Қаңға) өңіріндегі «Қой қырылған қала» аталған көне обсерватория қорғаны маңына жүргізілген қазба жұмыстар нәтижесінде қышқабырғаларға

таңбаланған екі ішекті аспаптардың б.з.д. IV–III ғасырларға жататыны анықталды. Академик В. Виноградов: «...Осыдан кем дегенде екі мың жыл бұрын қолданылған қос ішекті аспапқа – ең тектес, ең жақын аспап ретінде қазақтың домбырасы мен қырғыздың комузын жатқызуға болады», – деп нақтылайды (В.В. Виноградов, 1975: 89). Бұдан осы екі ішекті аспаптардың бүгінгі қазақ домбырасының арғы, бастапқы нұсқасы болғандығы және басқа өңірлерге қарағанда, әсіресе, далалық тайпалар арасына кең тарағаны нақтыланады.

Қорытынды

Осылайша, қазақ халқының тарихындағы адастырылған, бұрмаланған ақиқаттары рухани және заттық мәдениеттер бейнеленген ескерткіш-мұралар мен поэтикалық фольклор нұсқалары арқылы да орнықтырыла түседі дей аламыз. Оның шынайы түпнұсқа үлгілері – этноархеологиялық мұралар болса, нақты деректік мәлімет көзі – халық тұрмысының сандаған арналары деп білеміз.

Бүгінгі күнге дейін белгілі болып отырған рухани және заттық мәдениетке қатысты тарихи ескерткіш-мұралар мен көне жазбаларды зерделей түссек, кешегі кеңестік саясатқа қарай лайықталып жазылған «кеңестік» зерттеу еңбектеріне сын көзбен қарау қажеттілігі талас тудырмайды.

Қорыта келгенде, халық өмірінің барлық жақтарымен байланысты болып келетін *рухани* және *заттық мәдениет* нұсқаларын бүгінгі тәуелсіз еліміздің білім-ғылымына орнықтыра отырып, тереңдете зерттей түсу маңызды болып табылады.

Әдебиеттер

1. Жәнібеков Ө. Уақыт керуені. – Алматы: Жазушы, 1992.
2. Садоков Р.Л. Музыкальные культуры древнего Хорезма. – Москва: Наука, 1970.
3. Қазақстан тарихы. (Көне заманнан бүгінге дейін. Очерктер). – Алматы: Дәуір, 1994.
4. Марғұлан Ә. Көне мәдениет куәлары. – Алматы: Жазушы, 1966.
5. Халық музыка аспаптары музейі. Инв. № 301.
6. Виноградов В.В. О музыкальной археологии. – Журн: Советская музыка. – №5, 1975.

References

1. Jänibekov Ö. Uaqyt kerueni. – Almaty: Jazuşy, 1992.
2. Sadokov R.L. Muzykälnye kültury drevnego Horezma. – Moskva: Nauka, 1970.
3. Qazaqstan tarihy. (Köne zamannan büginge dein. Ocherkter). – Almaty: Däuir, 1994.
4. Marğūlan Ä. Köne mädeniet kuälary. – Almaty: Jazuşy, 1966.
5. Halyq muzyka aspaptary muzeii. Inv. № 301.
6. Vinogradov V.V. O muzykälnoi arheologii. – Jurn: Sovetskaia muzyka. – №5, 1975.

Жакишева З.С.

г. Алматы., Казахстан
e-mail: zabira.zhakisheva@gmail.com

Jakisheva Z.S.

Almaty, Kazakhstan
e-mail: zabira.zhakisheva@gmail.com

ВЗАИМОСВЯЗЬ МАТЕРИАЛЬНОЙ И НЕМАТЕРИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ

В данной статье рассматривается связь материальной и духовной культур. Также показывается относительность элементов духовных и культурных ценностей найденных в разных регионах нашей страны к быту и истории народа.

Ключевые слова: образцы материальной и нематериальной культуры, поэтический фольклор, каменные терракоты, памятники и музыкальные инструменты.

INTERRELATION OF MATERIAL AND NON-MATERIAL CULTURE

This article examines the relationship between material and spiritual cultures. It also shows the relativity of the elements of spiritual and cultural values found in different regions of our country to the life and history of the people.

Keywords: samples of material and immaterial culture, poetic folklore, stone terracotta, monuments and musical instruments.